

Tekenen in de tijd 168

9-15 oktober 2022

*Op 4 oktober, het feest van Franciscus, bracht het Vaticaan voor het eerst op YouTube een film van tachtig minuten uit. Aansluitend bij de encycliek *Laudato si'* wordt duidelijk dat de strijd tegen de ecologische crisis nieuwe verbindingen noodzakelijk maakt. Erik Borgman liet zich verrassen.*

The Letter, heet de film, 'De brief'. De brief van deze titel is de encycliek *Laudato si'* van paus Franciscus over de zorg voor de aarde als ons gemeenschappelijk huis. Die is, zegt Lorna Gold, voorzitter van de wereldwijde *Laudato si'*-beweging die zich inspant om de impact van de encycliek te vergroten, aan iedereen persoonlijk gericht: 'De paus heeft jou een brief geschreven'. Om dat aanschouwelijk te maken, worden in de film vier verschillende soorten activisten per brief naar het Vaticaan uitgenodigd. Drie van hen komen uit wat paus Franciscus steevast de periferie noemt: Arouna Kandé is een klimaatvluchteling en student uit Senegal, Ridhima Pandey is een 13-jarige klimaatactiviste uit India, en Cacique Odair 'Dadá' Borari is de leider van een inheems volk en hun leefgebied in de Amazone. Daarnaast is er een Amerikaanse echt paar, Robin Martin en Greg Asner. Zij doen wetenschappelijk onderzoek naar het leven in zee, met name bij de koraalriffen. Zij spreken, zoals de film het uitdrukt, voor 'de natuur' die zelf geen stem heeft.

De film is interessant om uiteenlopende redenen. Ten eerste is het een gerichte en goedverzorgde poging om de boodschap van *Laudato si'*, zeven jaar na het verschijnen van de encycliek, steviger op de kaart te zetten. Met name ook buiten de katholieke kerk: op Lorna Gold na is geen van de hoofdpersonen katholiek en de paus wordt een paar keer in beeld gebracht in het gezelschap van andere religieuze leiders. Regisseur Nicolas Brown benadrukt het belang hiervan. Verder hoort de kijker de paus vertellen dat hij zelf ook dacht dat klimaatverandering weinig of niets met evangelisatie te maken had, totdat hij van een bisschop hoorde dat hele eilanden in zijn gebied onder de zeespiegel waren verdwenen en zijn mensen hun land en hun huizen kwijtraakten. Toen realiseerde hij zich dat hij 'vanaf hier' – hij zegt dat in het Vaticaan – iets moest zeggen. Hij liet zich daarbij raden door een veelheid van wetenschappers en theologen, maar in de film legt hij duidelijk uit hoe hij zelf aankijkt tegen de religieuze kant van de ecologische crisis. Hij vertelt een Joodse midrasj die aansluit bij het verhaal over de toren van Babel. Als er bij het bouwen van de toren een steen viel, zo wordt gezegd, dan werd de schuldige streng gestraft. Maar als er een mens viel en omkwam, dan werd er nauwelijks aandacht aan besteed. Een mens was gemakkelijk te vervangen. Dit, zo zegt de paus, is wat onze cultuur doet. Deze ziet alleen dat er iets gebeurt als het geld kost. Als er mensen omkomen, of een diersoort uitsterft, of een gletsjer smelt, dan wordt dat niet als een betekenisvolle gebeurtenis gezien.

We horen en zien de paus voor de vuist weg spreken. Hij heeft er op een bepaald moment geen erg in dat hij naar het Spaans is overgegaan, terwijl er tolken zijn om uit het Italiaans te vertalen. Zoals Greg Lerner in de film zegt: *It was perfectly imperfect. It was human* ('Het was volmaakt onvolmaakt. Het was menselijk').

Toch draait de film niet om de paus en is het, ondanks de medewerking van hoge Vaticaanse functionarissen, geen poging de boodschap van *Laudato si'* te verspreiden. Wel wordt het belang benadrukt van de ecologische bekering waar ook de encycliek voor pleit en wordt de visie van Franciscus van Assisi, die 'een

mysticus' wordt genoemd en die in zijn zogenoemde Zonnelied de waardigheid van alle schepselen in Gods ogen heeft bezongen, expliciet onderschreven.

Maar de film legt enerzijds veel sterker dan de encycliek de nadruk op het belang van wat er lokaal gebeurt, ecologisch gesproken. Het gaat er niet alleen om dat het koraal afsterft, van belang is ook dat dit rif met deze leefgemeenschap wordt aangetast, met alle desastreuze gevolgen van dien voor allerhande organismen. De ecologische samenhang van alles met alles wordt gepresenteerd als de wetenschappelijke evenknie van de religieuze eerbied voor alles wat door God met wijsheid is gemaakt (vgl. Psalm 104,24). Het gaat niet alleen om het stijgen van de zeespiegel, het gaat er evenzeer om dat de toch al schamele behuizing van mensen in de Senegalese hoofdstad Saint-Louis onbewoonbaar wordt en scholieren uit hun schoolklassen worden verjaagd. Het gaat er niet alleen om dat het regenwoud schrikbarend snel krimpt, maar het is tevens van belang dat het volk van Cacique Dadá hun leefgebied ontnomen wordt en hun leider met de dood wordt bedreigd. Het gaat er niet alleen om dat de wereld in zijn schoonheid wordt aangetast, het gaat er evenzeer om dat jonge mensen de mogelijkheid ontnomen wordt om van een goede toekomst te dromen en in plaats daarvan geplaagd worden door nachtmerries. Kortom, aantasting van de aarde is een wereldwijd probleem dat zich lokaal manifesteert en lokaal moet worden bestreden.

Daarvoor is het nodig – en dat is uiteindelijk waar de film de meeste nadruk op legt – dat mensen die zich tegen deze aantasting verzetten, elkaar ontmoeten en elkaars inzet herkennen. Het groeiende besef van zuster- en broederschap komt in de film indringend in beeld, met name als Arouna Kandé tijdens het bezoek van de groep aan Assisi op zijn telefoon berichten krijgt over weer een overstroming, waardoor de toestand in Saint-Louis onhoudbaar wordt, en over bekenden die tijdens de oversteek naar Europa zijn verdronken. De anderen kunnen hem tot hun verdriet niet helpen, maar zij delen erin en dat geeft hem uiteindelijk, zo zegt hij, kracht om door te gaan.

Vrijwel aan het begin van de film horen wij paus Franciscus zeggen dat wij aan grote rampen met vele slachtoffers gewend raken. Maar ergens aan gewend raken, zegt hij met zijn typerende scherpte, is een vreselijke ziekte! Er gebeuren verschrikkelijke dingen en daar moet iets tegenover gesteld worden. De mensen die in beeld gebracht worden laten zien wat dat kan zijn. Dat maakt de film hoopvol en dat is precies de bedoeling: onze hoop bestaat erin dat er op tal van plaatsen mensen zich inzetten de wereld ten goede te veranderen en de dreiging van het kwade af te wenden.

Tegelijkertijd is de film op geen enkele manier naïef. Het idee is geenszins dat als we maar ons best doen, alles goed komt. Als de berichten aan Arouna Kandé duidelijk hebben gemaakt wat er nu al aan rampzaligs gebeurt, klinkt een lied van *singer songwriter* Will Oldham:

*As half of live is gone for good
and we have not acted as we should
you feel it in your hearts of wood
that this is far from over.*

(Ook als de helft van het leven verdwenen is
en wij niet deden wat we moesten doen
dat voel je in je koude hart:

dit is nog lang niet voorbij.)

Er is zeer gevoelig en onherstelbaar verlies geleden en dat is erg. Tegelijkertijd er is nog steeds veel om voor op te komen. Dat geldt altijd. Het laatste couplet van het lied luidt:

*When all that's left is see and sun
a lonely voice says 'All's not done.'
it's your child who will be the one
to sing: It's far from over.*

(Als er alleen nog zee en zon over is
dan spreekt een eenzame stem je aan
dat jou kind degene zal zijn
die zal zingen: het is nog lang niet voorbij.)

Het goede is het altijd waard om ervoor te staan en ervoor op te komen. Dat moeten we elkaar steeds opnieuw leren. *The Letter* kan daar zeker bij helpen.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus

The Letter is gratis te zien op internet: <https://theletterfilm.org/watch/> en duurt een uur en twintig minuten. Er worden verschillende talen gesproken in de film. Er is ondertiteling beschikbaar in het Engels, Frans, Italiaans, Spaans en Portugees.